

RAPORTURILE DOMNIEI CU ADUNĂRILE DE STĂRI ÎN TIMPUL LUI MIHAI VITEAZUL (1593 - 1601)

GHEORGHE BICHICEAN

Cadrul general. Raporturile Domniei cu Adunarea reprezentativă a stărilor privilegiate în perioada lui Mihai Viteazul (1593-1601)¹ prezintă interes din mai multe motive: în primul rând, este vorba de evoluția instituției din Țara Românească la finele secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea, care se încadrează în această perioadă tipului nobiliar (boieresc) al Adunărilor de stări; în al doilea rând, în această perioadă instituția este supusă unor modificări structurale și funcționale care ilustrează ruperea echilibrului existent între Domnie și stările privilegiate; în al treilea rând, pentru că acțiunile politice și militare ale timpului și-au pus amprenta pe evoluția relațiilor celor trei principate - Țara Românească, Moldova și Transilvania - cu rezonanță și în privința raporturilor instituționale; în al patrulea rând, pentru că evidențiază problema raporturilor lui Mihai Viteazul cu Adunările reprezentative ale stărilor privilegiate din Transilvania, pentru perioada în care "domnia unității" s-a resimțit în întreg spațiul românesc, cu particularități demne de luat în seamă.

Dacă în Țara Românească domnia lui Mihai Viteazul se înscrie în perioada tipului boieresc al instituției Marii Adunări a țării, Transilvania se afla, tot din punct de vedere instituțional, în perioada dietală a Principatului. Din punct de vedere al atribuțiilor, în Țara Românească și Moldova se observă o serie de schimbări. Funcția electivă a Adunării și, alături de ea, cea militară și cele privind raporturile externe erau în declin. Fără a interveni direct pentru suprimarea dreptului Adunărilor de stări în alegerea principilor, deja de la 1538 a fost tot mai manifestă intenția Portii otomane de a interzice domniile pământene². Alegerea a devenit tot mai mult o recomandare

¹ Vezi și studiile noastre anterioare: *Adunări de stări în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601)*, în revista Fundației cultural-științifice "Mihai Viteazul - Călugăreni", an 4, 6, 1998, p.7-8; *Mihai Viteazul și Dietele transilvane în perioada autonomiei electorale*, în revista Fundației cultural-științifice "Mihai Viteazul - Călugăreni", an 5, 7, 1999, p.11-14.

² M. Maxim, *Tările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, 1993, p.122-123

sau opțiune a stărilor, supusă aprobării Porții, iar autoritatea domnului în desemnarea succesorului se menținea sporadic. Dacă până în secolul al XVI-lea desemnarea acestuia se făcea din cadrul aceleasi dinastii, semn al stabilității politice³, din secolul al XVII-lea legitimitatea descendenței dinastice nu mai constituia o regulă. De multe ori, însăcăunarea unui pretendent se afla sub semnul războaielor cu Poarta, caz frecvent întâlnit încă din secolele XIV-XV sau al unor raporturi conflictuale, datorită unor cauze politice și militare. Intervenția regatelor vecine ori a Transilvaniei în Țara Românească pentru impunerea unui domnitor, are la bază aceleasi rațiuni. Acesta este și cazul, de pildă, în care în tensionatul context european de la finele secolului al XVI-lea, Adunarea stărilor privilegiate a Moldovei, desfășurată la Iași în anul 1595 pentru însăcăunarea lui Ieremia Movilă, a fost convocată în prezența lui Jan Zamoyski și a oștii polone.

Modificarea atribuțiilor Marii Adunări a țării, în sensul scăderii importanței și ponderii unora dintre ele, scoate în evidență că din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea și până în deceniul săse al celui de-al XVIII-lea, în dezbaterea Adunărilor de stări s-au impus problemele de ordin *fiscal*⁴. Ele priveau aplicarea unor măsuri generale (reformă fiscale, stabilirea impozitelor excepționale), particulare (scutirea clerului de impozite, impunerea mănăstirilor) și controlul asupra veniturilor și cheltuielilor Domniei. Convocarea acestor Adunări a rămas prerogativa principelui.

În Țara Românească, cea dintâi Adunare de stări cu caracter fiscal a fost convocată la 1596 de către Mihai Viteazul, având ca scop exceptarea mănăstirilor de toate “*sarcinile și contribuțiile*”. Informațiile privind măsurile luate atunci nu le cunoaștem din documentele Adunării desfășurată la acea dată, ele fiind confirmate de trei documente ulterioare: la 1646 de către Matei Basarab (1632-1654), la 1648 de către patriarhul Paisie și la 1664 de către Grigore Ghica. Întreaga serie a Adunărilor de stări din Țara Românească - de la 1596 până la 1656 - vor încerca să rezolve și problema satelor libere (slobozii), ale mănăstirilor închinatelor ecclaziastice din Grecia și Orient sau vor adopta măsuri contra grecilor, cu toate implicațiile lor sociale și fiscale⁵.

O altă serie de Adunări subliniază caracterul *social* al hotărârilor adoptate, cu implicații în domeniul fiscal. Documentele relevă convocarea Adunărilor de stări care au decis prescrierea dreptului de urmărire a țăranilor fugiți de pe moșii. Aspectele fiscale sunt relevante și în alte documente, între acestea “poruncile” care, de cele mai multe ori, precedau alegerea și care primeau sancționarea juridică prin “legământul” făcut de domnitor (jurământ sau o “scrisoare îndreptățită”). Cea mai veche atribuție

³ P. P. Panaiteescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova ţări separate?*, în *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ed. a II-a, București, 1994, p.104-107

⁴ În acest sens și pentru cele ce urmează, D. Mioc, *Les assemblées diétas et la fiscalité en Valachie et en Moldavie*, în *RRH*, V, 1966, 2, Bucarest, p.203-204, 215, 228

⁵ D. Mioc, *op. cit.*, p.204, 207-209, 211-212, 214. Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele române*, București, 1995, p.83-84, 88-89. P. P. Panaiteescu, *Marea Adunare a țării, instituție a orânduirii feudale în Țările Române*, în *SRdI*, X, 3, 1957, p.161

a Adunărilor de stări în Țările Române, înțelegând prin aceasta recunoașterea funcției lor juridice⁶, reflectă exercitarea unei prerogative deosebit de importante, de care domnii trebuiau să țină seama și pe care, de aceea, ei își o considerau "judecata țării". Adunarea țării judeca în primă instanță sau ca instanță de apel, dar de cele mai multe ori în procese extraordinare.

În Transilvania "etapa dezvoltării dietale" se încadrează perioadei de autonomie electorală (1541-1691), Dieta devenind acum una din cele mai importante instituții de drept public din Principatul și apoi Marele Principat al Transilvaniei. Dezvoltate din Congregațiile generale voievodale⁷, cu rol în general consultativ, Dietele au devenit adunări deliberative, care au organizat viața autonomă a Transilvaniei. Pentru această perioadă sunt menționate 407 diete. În primul secol al autonomiei Principatului Transilvaniei, Dieta număra 127 persoane. Ea avea o organizare unitară, elementele alcătuitoare fiind: scaunul guvernamental, cu membrii Consiliului principelui, care alcătuiau elementul permanent și prelații; membrii Tablei regești; înalții demnitari ai comitatelor, scaunelor săsești și secuiești; delegații orașelor libere și taxaliste, care trimiteau doi deputați în dietă⁸. Consilierii princiari erau considerați membri de drept. Comitatele erau reprezentate de comite și câte doi reprezentanți ai nobilimii, scaunele secuiești alegeau câte doi deputați, iar patriciatul trimitea reprezentanți din cele 9 orașe mari și 14 orașe mici. Președintele Dietei era numit de principe. Magnații și nobilii, împreună cu demnitarii comitatelor și districtelor, alcătuiau elementul cel mai înalt al Dietei și erau convocați prin scrisoare regală.

Stabilirea datei convocării dietei era un drept al principelui suveran, iar termenele erau legate de anumite zile de sărbătoare (termene octavale). Principele era obligat să exerceze dreptul său de a convoca dieta în timp util, după o prealabilă consultare cu consilierii săi, cel puțin o dată pe an (regula consemnată însă frecvent două adunări pe an, la care se adăugau sesiunile extraordinare)⁹. Cu atât mai mult aceste atribuții sunt importante, cu cât în perioada domniei lui Mihai Viteazul, în scurta perioadă în care el a realizat unitatea politică a celor trei Princedate, existența Dietelor paralele în Transilvania a constituit un element al prăbușirii actului său energetic de la 1600.

⁶ Pe larg V. Al. Georgescu, *L'Assemblée d'État ou la Grande Assemblée de pays comme organe judiciaire en Valachie et en Moldavie (XVIIe - XVIIIe siecles)*, în RRH, V, 5, 1966, Bucarest, p.781-808

⁷ vezi pe larg Gh. Bichicean, *Adunări de stări în țările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Sibiu, 1998

⁸ *Istoria dreptului românesc*, I, București, 1980, p.276. Z. Trócsányi, *Az Erdély Fejedelemeség korának országgyűlései*, Budapest, 1976, p.24; Al. Herlea, *Studii de istorie a dreptului. I. Organizarea de stat*, Cluj-Napoca, 1983, p.54

⁹ Absența membrilor Dietei era sancționată, ca de altfel și părăsirea lucrărilor adunării înainte de închiderea ei: "Deoarece unii din frății noștri neînținând seama de porunca domnului nostru milostiv și nici de treburile țării, nu vin la diete sau chiar și cei care vin se arată numai, dar nu numai că nu așteaptă sfârșitul Dietei, dar <nu stau> nici până la jurnătatea ei ... aceștia să fie neapărat pedepsiți". *Compilatae Constitutiones*, P.V, T.17-18, în *Crestomatie pentru studiul istoriei statului și dreptului RPR*, vol.III (Feudalismul II), București, 1963, p.222-223

Dieta lua decizii în cele mai importante probleme interne și externe ale principatului. Cel mai însemnat drept al dietei a fost alegerea principelui, confirmat de sultanul Soliman Magnificul prin firmanul de la 1556 și consacrat în Constituție Transilvaniei¹⁰. Demnitatea de principe nu putea fi transferată nimănui. Principelui ales îi era interzis să trateze asupra acesteia probleme “fără știrea țării”¹¹. Dieta putea pune în dezbatere și hotărî anularea actelor ilegale ale suveranului, chiar dacă acestea au fost săvârșite cu acordul consilierilor săi.

Prerogativele de care se bucura dieta pe plan intern și extern limitau puterea principelui. Ea lua hotărâri în probleme financiare și fiscale privind veniturile domeniilor, munca gratuită, vota impozitele și subsiidiile, acorda privilegii și scutiri în acest sens, aproba împreună cu principalele batere monedei¹². Dieta putea lua hotărâri privitoare la efectele reformei religioase, cu menținerea prevederilor referitoare la cele patru religii recepte¹³.

Pentru demersul nostru în studierea raporturilor Dietei cu principalele, sunt importante în special atribuțiile pe plan militar, întrucât Mihai Viteazul însuși se va confrunta cu interesele potrivnice ale nobilimii pe acest plan. Astfel, Dieta era îndrituită să hotărască mobilizarea oastei, începerea războiului sau încheierea păcii, stabilind condițiile în care acestea se puteau realiza. Principii erau obligați să accepte hotărârile dietei, fiind necesar și consimțământul “întregului sfat și statelor țării” în acest sens¹⁴.

În Dietă se dezbatăreau și probleme administrative: autentificarea documentelor, naturalizări și stabilirea străinilor în țară, întemeierea sau colonizarea “orașelor haiducești” etc.¹⁵ Se impune în continuare activitatea judecătoarească: Dieta judeca în primă și ultimă instanță, în materie de crime de înaltă trădare¹⁶.

¹⁰ *Approbatae Constitutiones. 1653*, în *Mitropolia Ardealului*, XXI, 7-9, 1976, P.II, T.1, art.1, p.474 (Ap. C.)

¹¹ *Ibidem*, art.4/IX

¹² Ap. C., P.III, T.67, art.2, *op. cit.*, p.542-543; T.55, art.1, *op. cit.*, p.539

¹³ *Ibidem*, P.I, T.1, art.3, *op. cit.*, p.463; P.III, T.53, art.1, *op. cit.*, p.538. În acest sens, v. Gh. Bichicean, *op. cit.*, p.278-280

¹⁴ Ap. C., P.II, T.4, art.1, *op. cit.*, p.486; T.1, art.5, *op. cit.*, p.482. La convocarea suveranului corporurile constituuite și ordinele se reunesc în Dietă, la data și locul fixate, de regulă într-o sigură cameră. Principalele deschidea personal Dieta sau trimiteau un delegat, investit cu puteri depline, care fi prezența propunerile printr-un mesaj. După adoptarea tuturor hotărârilor în problemele obligatorii înscrise pe ordinea de zi, acestea erau supuse sancționării principelui, iar Dieta își încheia lucrările. Dieta nu a avut în această perioadă o reședință permanentă, fiind convocată la Turda (în majoritate), Alba Iulia, Cluj, Târgu Mureș, Ineu, Sebeș, Brașov etc.

¹⁵ Ap. C., P.III, T.41, art.1, *op. cit.*, p.526; T.86, art.1, *op. cit.*, p.552; T.3, art.1, *op. cit.*, p.505

¹⁶ Ap. C., P.II, T.7, art.6, *op. cit.*, p.487. Dieta putea adopta hotărâri privind amnistia, lezmajestatea și infidelitatea, judecă procesele în cauza moșilor ocupate de funcționari superiori și plângerile “pentru rănirea și omorul părinților”, precum și pe cei care tulburau “pacea publică” (Ap. C., P.III, T.48, art.1, *op. cit.*, p.536; T.49, art.2, *op. cit.*, p.537). La judecata adunării erau chemați și cei care violau corespondența primită sau trimisă de principi, în aceste cazuri, persoanele implicate fiind citate prin președintele Dietei. (*Ibidem*, T.23, art.1, *op. cit.*, p.519)

Raporturile Domniei cu Adunările de Stări în timpul lui Mihai Viteazul. În Dietele Transilvaniei se dezbatăreau și tratatele care urmău să fie încheiate cu alte state, menținerea și reînnoirea acestora. Principii erau obligați să supună adunărilor dezbaterea acestor probleme, între care “Confederațiile cu Moldova și Țara Românească” ocupau un loc important¹⁷. În perioada domniei lui Mihai Viteazul încheierea tratatului din 20 mai 1595 este o dovedă în acest sens. Dieta aproba trimiterea soliilor și era îndrăgită să aleagă reprezentanții diplomatici permanenti (*capuchehăi*), confirmați apoi de principi.

Competența extinsă a Dietei diminua, într-o oarecare măsură, sfera prerogativelor principiilor. Atunci când privilegiile stărilor erau amenințate, adunările *paralegale* le vor asigura triumful, amenințând echilibrul și puterea principelui. Mihai Viteazul va resimți efectele acestor adunări, care au constituit unul din principalele pericole pentru domnia sa și apoi pentru Unirea celor trei Principate.

Tendința de monopolizare și control a tuturor problemelor țării, inclusiv ale celor militare, a avut un impact deosebit asupra domniei lui Mihai Viteazul. Relația voievodului cu Dietele Transilvaniei s-a manifestat, cum menționam anterior, încă dinainte de înfăptuirea actului său politic unificator de la 1599-1601. Intenția de a fi considerat, astfel cum deja dovedise, ca apărător al valorilor creștine europene și prin aderarea la Liga Sfântă, l-a îndemnat să încheie Tratatul din 20 mai 1595 cu principalele Transilvaniei, Sigismund Báthory (1581-1597; 1598-1599; 1601). Din această perioadă, Adunările de stări au îmbrăcat nu doar forme oficiale, ci și *paralegale*. Ele reprezentau *solidaritatea de opoziție a stărilor*, dreptul lor la rezistență. Instituția Adunărilor de stări în Țările Române înfățișează domnitorul și stările privilegiate într-un echilibru instabil, ce își are originea în chiar regula de succesiune care întărea stăpânirea: sistemul ereditar-electiv și limitele impuse puterii domnitorului de obiceiul pământului (*consuetudo terrae*), de privilegiile consacrate ale Bisericii și boierilor, ai căror reprezentanți apar alături de domn, cosemnatai ai unor tratate, acte de omagiu și privilegii, hrisoave de întărire sau ca “mari electori” la fiecare schimbare de domnie.

Attitudinea lor era determinată de consolidarea regimului boieresc și amplificarea disputelor între diferite factiuni în desemnarea candidatului la tron. În același timp, poziția principelui semnifică intenția de distanțare față de regimul boierilor. În planul raporturilor cu stările privilegiate se justifică, în acest fel, aspirația tuturor domnilor de a-și consolida autoritatea și menținerea echilibrului cu acestea.

“Modelul polonez” de impunere a unor condiții la înscăunare și semnarea unor acte de privilegii (*pacta conventa*), a radicalizat opozitia stărilor privilegiate și s-a manifestat în timpul domniei lui Mihai Viteazul chiar cu prilejul încheierii Tratatului din 20 mai 1595. Încheiat de reprezentanții marilor boieri și ai clerului superior cu Sigismund Báthory, principalele Transilvaniei, acest act reprezintă punctul culminant

¹⁷ Ap. C., P.II, T.6, art.1, op. cit., p.487 (*Despre confederațiile cu Moldova și Țara Românească*)

al manifestării regimului de stări și *pactis conventis* în Țara Românească pentru secolul al XVI-lea, prin acceptarea unui “protectorat” al principelui Transilvaniei¹⁸. Tratatul este caracteristic pentru gândirea și practica stărilor privilegiate din această perioadă, în care boierii urmăreau să se impună prin forță în fața domnului, în cadrele cunoscute ale regimului boieresc (nobiliar).

Foarte important este faptul că, față de modelele cunoscute, acțiunea stărilor nu a fost îndreptată *direct* împotriva domnitorului printr-un act impus cu prilejul înscăunării. Încercarea de impunere a tutelei s-a produs după aproape doi ani de domnie, într-un moment în care interesele politice și militare nu justificau acțiunea stărilor, amenințând chiar desființarea unor instituții fundamentale, centrale, precum Marea Adunare a țării. În fapt, s-a încercat anularea caracterului “domnesc” al autorității centrale. Efectele acestui Pact nu au atins însă structurile instituționale, iar mențiunile documentare nu indică, nici ele, reprezentarea stărilor Țării Românești în Dieta Transilvaniei sau întreruperea activității Marii Adunării a țării. Mai mult chiar, instituția s-a menținut, fapt atestat de convocarea Adunării de stări în anul 1596, cea care va hotărî exceptarea mănăstirilor de toate “sarcinile și contribuțiile”. Mai departe, și mai important este faptul că după consfințirea Unirii Țării Românești cu Transilvania la 1 noiembrie 1599, Mihai Viteazul va fi cel care va reuni stările acestora în Dietă: de două ori la Alba Iulia (20-28 noiembrie 1599 și 22-27 iulie 1600), iar câte o dată la Brașov (12-15 martie 1600) și Sebeș (1 septembrie 1600)¹⁹.

În Diete au dominat probleme legate de susținerea militară a acțiunilor lui Mihai Viteazul. Prima Dietă de la Alba Iulia a hotărât o impunere generală grea, un impozit de 6 florini pe poartă și modificări privind rechizițiile de vite; la Brașov s-a hotărât o nouă contribuție generală de 4 florini pe poartă; în iulie 1600 la Alba Iulia s-a votat un impozit de 6 florini ce urma să se plătească în termene eșalonate la 20 de zile. Mihai Viteazul se angaja să respecte și privilegiile nobilimii și ale orașelor

¹⁸ Gh. Bichicean, *op. cit.*, p.53, 76-77. Un sistem cvasiidentic de *pacta conventa* a fost impus și lui Ștefan Răzvan (1595), domnul Moldovei, prin tratatul încheiat de reprezentanții săi și cu împuñericarea tuturor stărilor privilegiate, la 5 iunie 1595. El relevă aceeași tendință de limitare a puterilor acestuia, apelând la protectoratul principelui Transilvaniei

¹⁹ Erdélyi Országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel. *Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae*, Negyedik kötet (1597-1601), Budapest, 1878, p.429-437 (Alba Iulia, 1599), p.520-529 (Alba Iulia, 1600), p.367-377 (Brașov). În acest sens vezi și: I. Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, în AIN, VII, 1936-1939, București, p.620-640; I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol.I (1599-1601), Cluj, 1940; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol.2 (*De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*), București, 1976, p.351-352. Cu privire la menținerea structurilor de autonomie și guvernarea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, v. Ștefan Ștefănescu, *Michel le Brave et la société roumaine de l'époque*, în NEdH, 5, 1975, p.62-63; Idem, *Aspects de la stratégie du pouvoir dans le Sud-Est Européen à la fin du XVIe siècle. L'analyse d'un cas: la création de la Dacie roumaine*, în NEdH, 8, 1990, p.46; Idem, *Mihai Viteazul. Între “Respublica christiana” și monarchia absolută*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p.79-100

libere. Caracterul social este ilustrat de hotărârea adoptată pentru înăbușirea mișcărilor antinobiliare, dar în aceeași măsură, de ocrotire a populației românești, majoritate.

Prințipele nu va putea menține însă echilibrul cu stările privilegiate ale Transilvaniei (*nobiles ceterisque status et ordines trium nationum*), situate permanent în opoziție. Când reacția acestora a căpătat forme violente, ea s-a manifestat prin revolte și prin convocarea unor Diete separate, care au anulat sau respins măsurile politice și sociale promovate de Mihai Viteazul. În aceste cazuri, având în vedere trăsăturile, scopul urmărit și obiectivele promovate, s-au manifestat stările privilegiate ale Transilvaniei în *adunări paralegale*²⁰.

Trebuie să avem în vedere o problemă deosebit de importanță, care scoate în evidență caracterul paralegal al Dietelor convocate și desfășurate de nobilimea transilvăneană fără consimțământul principelui. În argumentarea acestui punct de vedere trebuie să luăm în considerare că: 1) există deja o recunoaștere a lui Mihai Viteazul ca *locum tenens* al împăratului Rudolf al II-lea în Transilvania, doar el împăternicit să convoace Dieta și 2) desfășurarea acestor adunări a avut loc fără consimțământul, cel puțin, al împăratului. Aceste Diete paralegale au fost convocate și s-au desfășurat la început în tabăra de la Grindul Făgărașului și Ghimbav (4 mai și 4 - 6 octombrie 1600), apoi la Turda (2 - 9 septembrie 1600) după ce nobilimea refuzase să participe la adunarea convocată de Mihai Viteazul pentru 1 septembrie la Sebeș), Let (25 octombrie - 4 noiembrie 1600) și Cluj (21 ianuarie - 8 februarie 1601)²¹. Ele au hotărât îndepărarea lui Mihai Viteazul și în acest sens au stabilit măsuri militare adecvate: refuzul sprijinului pentru principale român și lupta contra acestuia.

În aceeași perioadă, din nefericire, Mihai Viteazul a avut de înfruntat și opoziția stărilor privilegiate ale Țării Românești, oscilante în poziția lor atât față de el, domnitorul ales, cât și față de Simion Movilă, instalat pe tron cu acordul marii boierimi și ajutor polonez. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea lupta dintre Domnie și starea boierimii intra într-o fază decisivă. Analiza activității Adunărilor de stări din Țara Românească și Transilvania permite astfel înțelegerea și dintr-o altă perspectivă a raporturilor lui Mihai Viteazul cu stările privilegiate din cele două Principate și, în aceeași măsură, noi factori care au afectat actul său politic unificator. În măsura în care interesele Adunării stărilor privilegiate în general și politica boierilor în special, se acomodează, revendicarea legalității feudale va fi inserată în Carte de libertăți. Acestea sunt relevante în privința raporturilor Domnie - Adunări de stări, cu aspectele care au fost deja puse în evidență de *pacta conventa* în perioada domniei lui Mihai Viteazul.

²⁰ Se cunoaște că, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de când Adunarea stărilor - *Sfatul de obște* - se desfășoară sub semnul domniilor fanariote, sfera de activitate a acestora se restrânge, iar adunările îmbracă atât forme oficiale, cât și *paralegale*. Aceste din urmă adunări s-au manifestat și în perioada domniei lui Mihai Viteazul

²¹ *Monumenta Comitalia*, IV, p.389-391 și 529-530 (pentru Dieta de la Turda), p.392-395 (pentru Dieta de la Grind), p.396-403 și 551-559 (pentru Dieta de la Let/Lecz), p.577-589 (pentru Dieta de la Cluj)

LES RAPPORTS ENTRE LA REGNE ET LES ASSEMBLEES D'ETATS PENDANT MICHEL LE BRAVE (1593-1601)

(Résumé)

Nous mettons en évidence que les priviléges des états sont reprises dans des chartes (*Constitutiones*) et *Pactis conventis*, qui constitue le fondement du “droit de résistance” (*jus resistendi et contradicendi*). Les états ont acquis des *status collectifs*, en vertu desquels ils peuvent désormais agir *légitimement, légalement et puissamment* sur le plan du droit public et dans le domaine politique. En bref, en ce qui concerne les Assemblées de Valachie et de Moldavie (*Marea Adunare a țării*) on peu distinguer des différentes attributions de celles-ci: judiciaires, l'élection du prince (dans un système mixte électif-héréditaire où l'association au règne était destinée à assurer la succession directe au trône), sanction des certaines réformes sociales et fiscales, ratification des traités internationaux, levée des impôts extraordinaires, levée de l'armée etc. En fonction d'une périodisation trichotomique unanimement acceptée de l'époque féodale il y avait trois types ou sous types d'Assemblées d'états, comme formant historiquement *le type roumain* d'assemblée représentative: *voïvodale, nobiliaire et phanariote* en Valachie et en Moldavie. D'après la procédure de la convocation on peut distinguer des assemblées convoquées par le prince à la suite d'une initiative propre et celles qu'il convoque sous la pression des groupes intéressés. De même manière que dans les pays européens, la règle régnante nous montre qu'elles sont réunies par *Domn et voïvod*. Pendant la période phanariote on ajoute aux ceux-ci les des Assemblées *para légales*. Les Assemblées d'états sont devenues des institutions permanentes dans certaines pays, ayant une influence particulièrement importante sur la vie publique, étant un facteur *d'équilibre*.

Le XVIe siècle apparaît ainsi dans l'histoire des Principautés comme le siècle de la domination des boyards et le type *nobiliaire* d'Assemblée d'états. Sur le plan politique, ce siècle se termina par la grande figure de Michel le Brave (1593-1601), unificateur des trois Principautés – Valachie, Moldavie et Transylvanie. Dans cet esprit, il réorganisa son armée, éliminant les contingents féodaux des boyards au profit des mercenaires (Polonais, Serbes) et des «dorobanti». Il s'efforça également de créer un État solide en renforçant l'autorité princière face aux «grands». De même, la règle de Michel le Brave nous montre un des cas particuliers de *Pactis Conventis*.

Le pape ressuscita la Sainte Ligue à laquelle adhérèrent Sigismond Bathory, prince de Transylvanie, ainsi que le voïvode de Valachie, Michel le Brave, mécontent de l'alourdissement du tribut qu'il payait au sultan. C'est ce le cadre auquel s'affirmait la puissance des boyards et fut conclue le «traité de la ville Alba Iulia» entre Sigismond Bathory et le prince de Valachie, le 20 mai 1595. Bon gré, le traité n'a pas été appliqué à la raison de la situation politique qui a changé leurs rapports: Mehmed III chargea son meilleur général, Sinan Pacha de «laver» l'affront. Michel parvint cependant à

stopper l'avance ottomane (le 23 août 1595), puis, avec le renfort d'une armée transylvaine et des forces moldaves, repoussa Sinan Pacha à Giurgiu. A ce moment une querelle de successive pour le trône transylvain permit au voïvode Michel le Brave d'appliquer son plan politique (le plan daçois – «*planul dacic*»): le 1 novembre 1599 il est devenu prince de Transylvanie et s'impose peu après à Suceava. En 1600, il pouvait s'intituler «*prince de Valachie, Transylvanie et Moldavie*». En Transylvanie s'esquissa un nouvel équilibre des forces. Mais, Michel le Brave n'avait pas tous les moyens de sa politique, et qui plus est une paix fragile s'établit avec les états privilégiés transylvains. Malheureusement une opposition s'exerçait sur les mesures adoptées par le prince: les *états* de Transylvanie vont refuser de se présenter aux dernières Diètes convoquées par Michel et vont réunir des Diètes *paralégaux*. En 1601 brouillé avec le général Basta, commandant de l'armée impériale opérant en Transylvanie, Michel fut assassiné par ses séides.